

ZBORNÍK

SLOVENSKÉHO NÁRODNÉHO MÚZEA

**ANNALES
MUSEI
NATIONALIS
SLOVACI**

ARCHEOLÓGIA

22

**ROČNÍK
CVI – 2012**

ZBORNÍK
SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO MÚZEA

CVI – 2012
ARCHEOLÓGIA
22

Redakčná rada

PhDr. Juraj Bartík, PhD. (predseda), Mgr. Radoslav Čambal,
PhDr. Beata Egyházy-Jurovská, PhDr. Zdeněk Farkaš, PhD.,
PhDr. Matej Ruttkay, CSc., PhDr. Etela Studeníková, CSc.,
PhDr. Vladimír Turčan, PhDr. Ladislav Veliačik, DrSc.

Zostavovateľ

PhDr. Vladimír Turčan

Autori fotografií a kresieb:

Alexander Botoš, Radoslav Čambal, Zdeněk Farkaš, Igor Choma, Alžbeta Nagyová,
Lucia Pilková, Marián Soják, Barbara Zajacová, Dušan Tatar, Marián Vizdal,
Archív SNM-Archeologické múzeum Bratislava

Mapové podklady: Martin Bartík, Mário Bielich

Preklad do nemeckého a anglického jazyka: Jana Kličová, Ľubomíra Kuzmová a autori
Preklad do slovenského jazyka: Radoslav Čambal

Posudzovatelia:

PhDr. Juraj Bartík, PhD., Mgr. Igor Bazovský, PhD., Mgr. Radoslav Čambal,
PhDr. Zdeněk Farkaš, PhD., Prof. PhDr. Klára Kuzmová, CSc., Dr. Peter C. Ramsel,
PhDr. Vladimír Turčan

Layout, tlač: KOMPRINT, spol. s r.o., Bratislava

Vydalo: Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum, Bratislava 2012
Náklad 400 kusov

© Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum 2012

ISBN 978-80-8060-296-3

OBSAH – INHALT

<i>Zdeněk Farkaš: Nálezy kultúry ľudu so starou lineárnou keramikou zo Stupavy</i>	7
<i>Funde der Kultur der ältesten Linearbandkeramik aus Stupava</i>	12
<i>Gabriel Nevizánsky – Radovan Fodor – Vítazoslav Struhár: Sídliškový objekt bolerázskej skupiny z Abrahámu</i>	13
<i>Ein Siedlungsobjekt der Boleráz-Gruppe aus Abraham</i>	22
<i>Juraj Bartík: Drobné nálezy z opevnenej osady maďarovskej kultúry v Budmericiach</i>	23
<i>Kleinfunde aus der befestigten Siedlung der Maďarovce-Kultur in Budmerice</i>	29
<i>Robert Bača: Medená dýka z Banky (okr. Piešťany)</i>	31
<i>Ein Kupferdolch aus Banka (Bez. Piešťany)</i>	38
<i>Robert Bača – Juraj Bartík: Kamenný kadlub z obce Dojč</i>	39
<i>Eine steinerne Gussform aus Dojč</i>	41
<i>Lucia Hlavenková – † Lev Zachar: Sídliškový objekt z mladšej doby bronzovej v Šaštíne-Strážach</i>	43
<i>Ein Jungbronzezeitliches Siedlungsobjekt in Šaštín-Stráže</i>	57
<i>Anita Kozubová: Vreckový nožík alebo britva? K interpretácii niektorých predmetov z kosti a parohoviny z pohrebísk vekerzugskej kultúry (na základe nálezov z chotínskych pohrebísk)</i>	59
<i>Ein Taschen- oder ein Rasiermesser? Zur Interpretation einiger Knochen- und Geweihgegenstände aus Gräberfeldern der Vekezug-Kultur (anhand der Funde aus den Gräberfeldern von Chotín)</i>	75
<i>Igor Bazovský: Kostrový hrob z prelomu staršej a mladšej doby železnej z Bernolákova</i>	79
<i>Ein Körpergrab aus der Wende der Späthallstatt und Frühlatènezeit aus Bernolákovo</i>	84
<i>Alena Šefčáková: Antropologická analýza kostrového nálezu z prelomu staršej a neskorej doby železnej z Bernolákova – poloha Šakoň</i>	85
<i>Anthropologische Analyse des Skelettenfundes aus der Wende der Späthallstatt und Frühlatènezeit aus Bernolákovo – Flur Šakoň</i>	85
<i>Radoslav Čambal: Frühlatènezeitliche Gräberfeld von Stupava. Ausgrabungen in Jahre 1929</i>	87
<i>Včasnotaténske pohrebisko v Stupave. Výskum v roku 1929</i>	111
<i>Lucia Pilková: Keltská bronzová zoomorfná spona z Marcelovej zbierky</i>	121
<i>Eine frühlatènezeitliche bronzene Tierkopffibel aus der Marcel-Sammlung</i>	124
<i>Radoslav Čambal: Keltská plastika kanca zo Slovenskej Novej Vsi</i>	125
<i>Eine keltische Eberplastik aus Slovenská Nová Ves</i>	129
<i>Peter Trebsche: Größe und Wirtschaftsstruktur latènezeitlicher Flachlandsiedlungen im österreichischen Donaauraum</i>	131
<i>Velkosť a ekonomické štruktúry nížinných sídlisk z doby laténskej v rakúskom Podunajsku</i>	161
<i>Kristina Adler-Wölfl: Spätlatènezeitliche Fundstellen in Wien</i>	169
<i>Neskorolaténske náleziská vo Viedni</i>	188
<i>Miroslava Daňová – Marián Soják: Prsteň s nápisom UTERE FELIX z Liptova</i>	189
<i>Ein Ring mit der Inschrift „Utere Felix“ aus Liptau</i>	192
<i>Péter Prohászka – Sándor Trugly: Avarské nálezy zo 7. storočia z Komárna z Bercsényiho (dnes Gombaiho) ulice</i>	193
<i>Die awarischen Funde von Komárno – Bercsényi (Heute Gombai) Strasse aus dem 7. Jahrhundert</i>	203
<i>Mário Bielich – Terézia Vangľová – Barbara Zajacová: Archeologický výskum v centre mesta Žilina</i>	205
<i>Archäologische Ausgrabungen im Stadtzentrum von Žilina</i>	215
<i>Martin Kvietok: Dva stredoveké keramické súbory zo Starých Hôr (okr. Banská Bystrica)</i>	217
<i>Two medieval pottery assemblages from Staré Hory (Banská Bystrica Dist.)</i>	233

<i>Alexander Botoš: Novoveká studňa z Rimavskej Soboty</i>	235
<i>Neuzeitliche Brunnen aus Rimavská Sobota</i>	249
KOLOKVIUM	
<i>Vladimír Turčan: Desiate kolokvium k otázkam rímsko-germánskej archeológie</i>	251
<i>Das Zehnte Kolloquium zur Problematik der römisch-germanischen Archäologie</i>	252
<i>Erik Hrnčiarik: Roman building ceramics in the barbarian environment in Slovakia</i>	253
<i>Rímska stavebná keramika v barbarkom prostredí na Slovesnsku</i>	258
<i>Kristian Elschek: Römisches Baumaterial, Dachziegeln und Ziegeln vom Záhorie-Gebiet und aus Zohor (Westslowakei)</i>	259
<i>Rímsky stavebný materiál, strešná krytina a tehly zo Záhoria a zo Zohora (Západné Slovensko)</i>	265
<i>Ondrej Šedo: Objekty s nálezy cihel zkoumané v průběhu výzkumu v trati Mušov-Neurissen</i>	267
<i>Objekte mit Ziegelfunden aus der Grabung in der Flur Mušov – Neurissen</i>	275
<i>Vladimír Turčan: Antická stavebná keramika v germánskych objektoch stupavského regiónu</i>	277
<i>Antike Baukeramik in germanischen Befunden aus der Stupavaer Region</i>	280
<i>Anton Karabinoš – Marián Vizdal: Nálezy tehliarskych výrobkov v Ražanoch a ich historická a technická Analýza</i>	281
<i>Die in Ražňany aufgefundenen Ziegelprodukte und ihre historische und technische Analyse</i>	291
<i>Igor Bazovský: Nálezy rímskej stavebnej keramiky v germánskych objektoch z obdobia sťahovania národov v Bratislave-Rusovciach</i>	293
<i>Funde von römischer Baukeramik aus germanischen Objekten der Völkerwanderungszeit in Bratislava – Rusovce</i>	297
RECENZIE	299

ANTICKÁ STAVEBNÁ KERAMIKA V GERMÁNSKYCH OBJEKTOCH

OBJEKTY S NÁLEZY CIHEL ZKOUANÉ V PRŮBĚHU VÝZKUMU V TRATI MUŠOV-NEURISSEN

ONDREJ ŠEDO

Keywords: Moravia, Mušov, Romans, barbarians, Roman bricks

Abstract: *Features with brick finds excavated in the tract of land Mušov-Neurissen. The Mušov area, or more precisely the Burgstall hill, has long been the most important place showing evidence of Roman intervention deep into the areas on the northern bank of the river Danube. Most of the findings testifying to Roman military presence were dated to the period of Marcomannic Wars. Besides the finds from the Burgstall hill with excavated Roman buildings, fragmented bricks were also found during a rescue excavation in 1993-1994 in the area called Mušov-Neurissen, on slopes adjacent to the hill. They appeared in places with settlement features of the barbarian population and in the backfill of the ditch Mušov-Neurissen IV containing scattered human and animal skeletons. Such remains were also found in other features, above all in three ovens and in the ditch of a Roman temporary camp. It can be supposed that the skeletons represent evidence of rituals conducted by warriors after having defeated their enemies.*

Úvod

Prostor, kterému je věnován následující text, se nalézá na SV svazích návrší Burgstall v Mušově, v místech, kde zvýšený terén v podobě terasy provází inundací na pravém břehu řeky Jihlavy. Zde, v trati Neurissen, probíhal v letech 1993-1994 záchranný výzkum Ústavu archeologické památkové péče Brno (realizace Miroslav Bálek a autor tohoto příspěvku). V průběhu uvedené archeologické akce se podařilo zjistit větší počet objektů a nálezů, které patří do doby římské. Část lze spojit s římskou přítomností na tomto místě, další dokládají barbarické aktivity. V části z nich se podařilo v průběhu záchranné akce zachytit také zlomky římských cihel. (Následující text se nevěnuje útržkům kulturních vrstev bez možnosti bližší interpretace a ojedinělým nálezům rozptýleným na zkoumaných plochách.)

Trať Neurissen plynule navazuje na svahy, které stoupají k vrcholu návrší Burgstall, s ústředím římských vojenských aktivit. Areál opevněný valem a vícenásobným příkopem zahrnoval zděné stavby a nalézal se zde rovněž okrsek s dílnami řemeslníků, kteří pracovali pro potřeby římského vojska, především při reparaci vojenské výzbroje a výstroje. Uvádí se, že zde pobývaly rovněž vůdčí osobnosti pověřené vedením válečných operací v barbariku v době markomanských válek. Po jejich skončení, po roce 180, kdy byl uzavřen Kommodův mír, došlo k vyklizení opevnění a jak movité předměty, tak i stavební materiál byly rozchváčeny obyvateli z okolních barbarických sídlišť (např. *Komoróczy 2008b; 2009b; Tejral 1999a, 88-96; Tejral 2009*).

V průběhu systematických výzkumů zde byly identifikovány zbytky dvou zděných objektů, tzv. velitelské budovy a lázni, přičemž se předpokládá, že jejich residua představovala součást jediného stavebního komplexu. Budovy byly vybaveny hypokaustem a zlomky malované omítky dokládají kvalitní úpravy interiérů. Významné bylo zjištění dvou stavebních etap, došlo například k přístavbě další místnosti tzv. velitelské budovy a k úpravám podpodlažního vytápění. V prostorách budov na Burgstallu se podařilo identifikovat cihly několika formátů, dále střešní tašky a korýtka a zastoupeny byly rovněž *tubuli*. Na cihlách se objevovaly především kolky X. legie z Vindobony, stavební aktivity na tomto místě tedy zajišťovali příslušníci tohoto vojenského útvaru. Zaznamenány byly 3 nejčastější typy kolků. Samotné zdivo nemělo být mohutné, zmiňována je lehčí konstrukce s dřevěnými prvky (*Komoróczy 2003; Musil 1993*).

V okolí zděných budov se nalézá vrstva s četnými malými zlomky cihel. Další zlomky se objevily v zásepu opevňovacího příkopu, byly nalezeny při výzkumu úseku přiléhajícího k ploše se stavbami. Shluky stavební sítě s cihlami se nalézaly rovněž na svazích Burgstallu. Jednotlivé zlomky, popřípadě několik zlomků patřilo k inventáři sídlištních objektů na barbarických sídlištech v blízkém, ale i vzdálenějším okolí ústřední lokality. V zahloubeném objektu, který byl zkoumán na sídlišti v Pasohlávkách, dokonce několik cihel představovalo součást technických zařízení barbarické kovolitecké dílny (*Tejral 2006*).

Část dosavadních závěrů vycházejících z výsledků terénního výzkumu v trati Neurissen nebyla přijata archeologickou obcí, především v okruhu hypotézy, podle níž lze v Mušově uvažovat o augustovské fázi římské

Obr. 1 Mušov, prostor s návrším Burgsrall (1: areál se základy zděných římských staveb) a místa v trati Neurissen uváděná v textu (2: hliník a zahloubená barbarská chata, 3: příkop Mušov-Neurissen IV, 4: plocha se zkoumanými pecemi, 5: zkoumaný úsek příkopu Mušov-Neurissen II).

Obr. 2 Mušov-Neurissen IV. Situace se zvířecími a lidskými kostrami.

přítomnosti (souhrnně *Komoróczy 2008a; 2009a; Tejral 2009*). Jednotlivé objekty podle názorů M. Báalka a autora tohoto příspěvku (např. *Bálek/ Šedo 1996; Šedo 2001*) náležely k útvaru, jenž byl označený jako tábor Mušov-Neurissen I a mohou být s velkou pravděpodobností spojovány s římskými aktivitami z roku 6 po Kr. Odmítavé postoje badatelů z minulých let nedávno zdánlivě podpořily závěry P. Kehneho, který se zabýval rozbořem historických zpráv a konstatoval, že Tiberiova výprava proti markomanskému králi Marobudovi z roku 6 po Kr. se vlastně vůbec neuskutečnila. Informace, které o ní zaznamenal Velleius Paterculus, měly být formulovány v zájmu udržení prestiže designovaného následníka trůnu (*Kehne 2006*). Takto formulované závěry novějšího historického bádání však ve skutečnosti pouze potvrdily možnost ztotožnit archeologickou situaci v Mušově s akcí roku 6 – podle dobových norem všechny římské výpravy vedené v té době do Germánie byly politicky, propagandisticky, diplomaticky a především logisticky pečlivě připraveny předem. A tábor Mušov-Neurissen I měl smysl pouze tehdy, pokud by se počítalo s jeho využitím vojskem, které jej bude využívat jako zimní ležení pro dobu na přelomu let 6 a 7, po skončení očekávaných operací. Jednotky, které stavěly budovy na vnitřní ploše tábora, ukončili práce poté, co se rozhodlo, že podunajské oddíly budou použity při potlačení povstání v Illyriku. Proto rozhodující část areálu zůstala nezastavěna a proto se nepodařilo najít, v důsledku krátkého pobytu Římanů, ani četnější drobné nálezy. Na okraj lze poznamenat, že nepřímou oporu pro uvedené časové zařazení může představovat také zjištění, podle něhož v úrovních, které lze spojovat s etapou existence objektů tábora Mušov-Neurissen I, nikdy nebyly zaznamenány zlomky římských cihel, tak charakteristické pro různé nálezové situace z mladší etapy užívání mušovského areálu.

Hliník a zahloubená chata

Římské cihly, jejich zlomky, se v průběhu výzkumných prací v trati Neurissen ve velkém počtu objevovaly v zásypu soujámí označovaného jako kont. 7000. Tento soubor objektů představoval mimořádně rozsáhlý hliník se složitou nálezovou situací (rozměry: největší známá délka 750 cm, šířka 700 cm); jeho okraj narušoval například krátký úsek římského zdiva. Ve výplni se objevovaly rovněž kousky malty, provinciální keramika a drobné kovové předměty. Další složku nálezového fondu představovaly střepy barbarské keramiky a i nečetné kovové předměty barbarské provenience.

V blízkosti se nalézala zahloubená chata kont. 736, s běžnou šestikúlovou konstrukcí, charakteristickou pro tento typ barbarských objektů doby římské (rozměry: 580 x 420 cm) s inventářem, který kromě barbarských předmětů obsahoval také zlomky římských cihel a maltu. Oba objekty, chata i hliník, obsahovaly tedy zlomky cihel, zjevné shody vykazoval i jejich inventář. Lze o nich soudit, že představovaly součást struktur využívaných k sídlení barbarským obyvatelstvem.

Příkop Mušov-Neurissen IV

Další nálezovou situací provázenou nálezy zlomků cihel reprezentoval příkop Mušov-Neurissen IV. Náležel k největším příkopům známým z doby římské z prostoru Moravy (místa šířka 740 cm, hloubka 390 cm). V zkoumaném úseku se podařilo odkrýt pohozené kostry 32 lidí, dětí, žen a mužů, spolu s kostrami, popřípadě částmi koster zvířat (především voly a koně, mul a zřejmě osel). Lidé podle svědectví drobných předmětů náleželi k barbarské komunitě a u části z nich jsou doložené na kostrách zjevné stopy zranění, které způsobily jejich smrt (dekapitace, sečné rány a údery tupým předmětem). Součástí inventáře představují zlomky předmětů provinciálního původu, zahrnující rovněž fragmenty římských cihel. Do výplně příkopu se s velkou pravděpodobností dostaly v podobě intruse.

Na základě názorů opírajících se o aktuálně platné chronologické systémy náleží barbarské artefakty shromážděné v průběhu výzkumu příkopu Mušov-Neurossen IV do doby následující po Kommodově míru, kdy docházelo k významným změnám v prostorách barbarika na sever od středního Dunaje (souhrnně *Tejral 1999a*). Zda můžeme počítat s tím, že zvířata a lidé byli v těchto místech uloženi těsně po odchodu Římanů, v přímé souvislosti s jejich vyklizením barbarika roku 180, popřípadě se odpovídající události odehrávaly až někdy v průběhu dalších desetiletí, není vzhledem k současnému stavu poznání možné.

Pece a výplně jejich předpecních jam

Významná část dalších zkoumaných objektů neobsahovala jakékoliv datovatelné nálezy. Nanejvýš se objevovaly uhlíky, popřípadě ojedinělé, malé zlomky zvířecích kostí. Takový stav se opakoval u pecí, které svou konstrukcí náležely do kategorie chlebových (potravinářských). Svou konstrukcí odpovídaly zařízením, které se nalézají v areálech římských táborů, popřípadě jsou doloženy z ploch barbarských sídlišť. Na jistou spojitost se situací v příkopu Mušov-Neurisen IV poukazují opakující se nálezy koster zvířat, cihly nebo další předměty (cvočky z legionářských bot) se objevovaly pouze ojediněle.

Podrobně se podařilo prozkoumat pec kont. 801; ta vytvářela komplex s přilehlou předpecní jámou kont. 802. Původně byl spodní prostor pece modelovaný v podloží, jeho vyšší části byly zničené. Dno zabíralo plochu

oválného až hruškovitého půdorysu, pouze ojedinělé zlomky vypálené hlíny nalezené ve výplni představovaly zbytky destrukce z vyšších částí stěn a ze stropu pece. Úzkým „hrdlem“ se pec otvírala do nepravidelné, oválné předpecní jámy, poněkud více zahlobené oproti dnu vlastní pece.

Výplň předpecní jámy sestávala z písčité hlíny tmavé barvy; prostupovalo jí množství kostí, pocházejících zjevně z různých částí zvířecích těl. Vytvářely souvislou vrstvu dosahující místy až k okrajům zahlobení. Z náleзовé situace není úplně jasné, v jaké situaci došlo k vyplnění prohlubně v místě předpecní jámy vrstvou kostí. Předpokládáme, že sem byly poklizeny kosti mrtvých zvířat, ještě obalené nějakou vrstvou masa. Zda k tomu došlo ihned po skončení funkce pece anebo až s jistým časovým odstupem, nelze rozhodnout. Vlastní tmavá výplň byla homogenní, stejné vlastnosti vykazovala v místech, kde ležela kolem kostí, kolem nich a pod nimi. Dno jámy tak mohlo být vyplněno slabou vrstvou hlíny už v době, kdy se v peci pravidelně pekly potraviny, k vytvoření tmavé vrstvy by konečně mohlo dojít v důsledku samovolných splachů i po skončení jejího užívání. V rámci formulace mezních situací tedy lze navrhnout dvě verze někdejší skutečnosti. Jáma byla zaplněna kostmi ihned poté, co v peci proběhlo pečení poslední dávky potravin; *in contrario* byly kosti deponované do pouhé deprese, která se projevovala nějaký čas po opuštění pece v okolním terénu. Při postupném přirozeném zaplňování další hlínou a po degradaci organických materiálů došlo v obou případech k vytvoření homogenní výplně (rozměry pece spolu s předpecní jámou: 390 x 162 cm, průměr pece 130 cm, hloubka jámy 20 cm).

Ve výplni se podařilo při předběžné zoologické analýze doložit souvislé distální části končetin a dále fragmenty dlouhých kostí, ojediněle se vyskytly i kosti lebek. Identifikován byl 1 kůň, 3 individua tura domácího a dvě přední končetiny náležely oslu mimořádně vysokého vzrůstu, s kohoutkovou výškou 130-133 cm (Peške 1994, 4). V tomto případě byly zjištěny rovněž dva cvočky pocházející z legionářských bot, představují však nejspíš pouhou intrusi.

Další pec, kont. 931, byla poněkud složitější dispozice – předpecní jáma sloužila k obsluze dvou samostatných pecí. První z pecí (na jihozápadní straně) byla menší, dochovala se pouze v úrovni vypáleného dna. Druhá, větší pec, položená na severozápadní straně, měla kruhový půdorys vymezený po obvodu nízkou basí stěn. Pece byly přístupné z předpecní jámy s nepravidelným, amébovitým půdorysem, protaženým ve směru V – Z. Při výzkumu za extrémních mrazů se podařilo v jámě zaznamenat vrstvu zvířecích kost, způsob zaplňování se v mělké, pouze 20 cm silné výplni, nepodařilo sledovat. Výplň tvořila jílovitá tmavá hlína s ojedinělými kameny (rozměry objektu celkem: 360 x 260 cm, průměr menší pece 72 cm, průměr větší pece 120 cm, hloubka jámy 20 cm).

V zásypu předpecní jámy byly identifikovány partie koster equidů. Nejlépe se dochovaly kosti skládající téměř úplný skelet osla. Jeden z trojice koní byl mladý jedinec, reprezentovaný kostmi z různých částí, další kůň byl extrémně velký (s kohoutkovou výškou až 160 cm), ze třetího kusu se zachovaly zlomky dlouhých kostí. Jiné zvířecí druhy dokládal molár tura domácího a patní kost ovce/kozy (Peške 1994, 5).

Pec označenou jako kont. 813 doplňovala předpecní jáma. Vlastní pec, téměř kruhového půdorysu, měla dochovanu pouze plochu výmazu v úrovni dna. V torsu zachovaná předpecní jáma zabírala oválný prostor, zasahující do hloubky 20 cm od úrovně začistění (rozměry objektu: celková délka 150 cm, průměr pece 120 cm, předpecní jáma 180x160 cm, hloubka 20 cm.). Ve výplni předpecní jámy se podařilo zjistit zlomky kostí tura, u nichž L. Peške (Peške 1994, 5) konstatoval znaky značně vysokého stáří (15-20 let).

Další obdobné pece zkoumané v průběhu výzkumu byly různým způsobem poškozené tak, že se nepodařilo podrobně sledovat náleзовé situace. Ve zbytcích jejich výplni se v několika případech objevovaly nečetné zlomky kostí – zda dokládaly stejné procesy, jaké vedly k vytvoření vrstev v už zmiňovaných pecích, není možné spolehlivě rozhodnout.

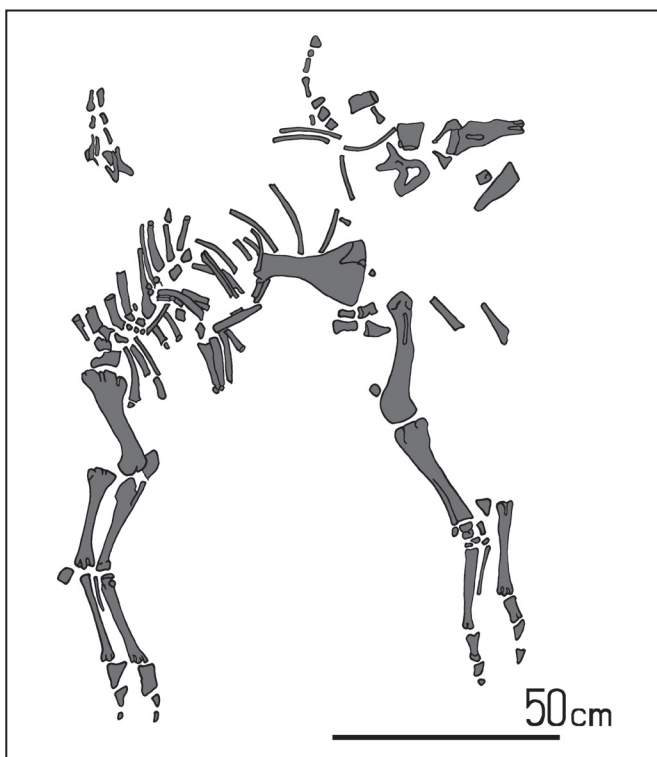
Příkop tábora Mušov-Neurissen II

Zvířecí kosti byly nalezeny rovněž v příkopu Mušov-Neurissen II, který probíhal napříč terasou. S velkou pravděpodobností představoval součást opevnění blíže neznámého krátkodobého tábora, jenž zasahoval do zatím nezkoumaného prostoru na svazích Burgstallu. V podrobně zkoumaném úseku příkopu o délce 40 m tento útvar dosahoval šířky 330 a hloubku 140 cm od úrovně začistění (situace sledovaná v řezu mezi měřičskými body 542 a 543). Měl charakteristický profil v podobě písmene V, s vyklenutými stěnami. Většinou probíhal v šterkovém podloží, výplň nade dnem vytvářely vrstvy písčitých hlín s různým zastoupením valounů, soustředěných především u dna. Ústí příkopu pak vyplňovala jemná písčitá hlína s ojedinělými většími kameny.

V průběhu preparace příkopu byly objeveny četné zvířecí kosti. Blíže neurčená zvířecí lebka (bovid?) se nalézala v relativně hluboké pozici, 44 cm nade dnem, na rozhraní nejhlubší vrstvy zásypu a vrstev překrývajících stěny příkopu. Další kosti se objevovaly v nejvyšší úrovni výplně příkopu, kterou tvořila jemná písčitá hlína. Osamoceně ležela zvířecí lopatka, nalezena však byla i část páteře a žeber, zjevně v anatomickém uspořádání. Menší zlomky kostí (předběžně určených jako kosti bovidů), opět zčásti v anatomickém uspořádání, vytvářely neuspořádanou skupinu. V jejich sousedství, napříč příkopem, byla uložena téměř úplná kostra koně, který byl ale bez hlavy, a poblíž se v neuspořádaných skupinách nalézaly kosti dalšího zvířete (bovid?). Ve stejné úrov-

Obr. 3 Mušov-Neurissen. Zvířecí kosti ve výplni předpevné jámy u pece (kont. 801 a 802).

Obr. 4 Mušov-Neurissen II. Kostra koně a další zvířecí kosti v příkopu krátkodobého tábora.

ni byly nalezeny dva cvočky z vojenských bot a drobné zlomky římských cihel.

Postavení kostry koně dovoluje alespoň rámcově kontrolu situace, za které došlo k manipulaci s tělem mrtvého zvířete. Příkop byl v dané chvíli zčásti zasypaný. Není jasné, zda k uložení první části výplně nedošlo ještě za přítomnosti římských vojáků, kteří po skončení pobytu v krátkodobém táboře záměrně zrušili val a částečně zasypani příkop. Motivem k takovému jednání mohl být zájem zrušit obranné prvky tak, aby celý areál v budoucnu nemohli využít nepřátelé. V každém případě, i když by docházelo k přirozenému zaplňování příkopu, probíhala v jeho linii už pouze liniová deprese, zarovnaná do jisté nivelety, na níž bylo zvíře položeno. Zatímco u osamocených kostí a neuspořádaných skupin by se mohlo uvažovat o tom, že představovaly pouze náhodně odhozený kuchyňský odpad, část páteře s žebry a především kostra koně však takový výklad neumožňují. Zatímco kůň by snad mohl být poklizen do příkopu po uhynutí, páteř s žebry a zbytky dalšího identifikovaného zvířete ve své někdejší podobě připomínaly spíš porci masa, která neprošla dalším zpracováním.

Drobné nálezy, cvočky a zlomky cihel, se v době zaplňování příkopu nalézaly v okolí, při splavování hlinitého materiálu se zřejmě odstaly samovolně do výplně a i do blízkosti kosterních pozůstatků zvířat. V každém případě však cihly nemohly být do sledovaného prostoru přemístěny samovolně, v rámci erozních pohybů půdy. Známé římské stavby na Burgstallu se nalézají daleko, v jiné terénní konfiguraci. Dělí je vzdálenost víc jak 500 m. Mohly být vyzvednuty při destrukci opuštěných římských staveb, ale i nějaký čas poté, z rumiště v jejich místě; zcela vyloučit nelze ani existenci druhotných deponií rozložených na různých místech v okolí vrchu. Stopy nejbližších zdrojů, s barbarským osídlením v prostoru s chatou kont. 736 a s hliníkem kont. „7000“, se však také nalézají téměř 200 m od příkopu Mušov-Neurissen II a ani v tomto případě přirozené samovolné přesuny zloмокů nebyly možné. Úlomky cihel nejméně do míst poblíž tohoto příkopu musely být přineseny záměrně.

Zdá se, že k vzniku nálezových situací doložených v pecích došlo ze stejných motivů, jako v případě příkopu Mušov-Neurissen II a tak se můžeme domnívat, že naše nálezy reprezentují totožné a i současné jevy. Objekty jsou rozptýlené na větších plochách, přičemž se nálezy zvířecích kostí vážou na opuštěné a zanikající objekty, které v terénu představovaly lineární a bodové deprese (neuvažujeme o tom, že by snad kostra koně mohla představovat stopu po opětovné přítom-

nosti Římanů v době, kdy byl už příkop zasypaný – příslušníci římských vojenských jednotek by neměli důvod k oddělování hlavy mrtvého zvířete).

Interpretace situací v příkopech a v prostorách pecí

Uvedené nálezy zvířecích kostí v anatomických polohách mají pouze nepřímou souvislost s nálezy zjištěnými v běžných sídlištních areálech doby římské. V barbariku se v objektech objevují části koster nebo celé kostry zvířat v anatomické poloze a relativně četné jsou i „pohřby“ psů, koček a také lišek (např. *Beneš/Nývltová-Fišáková 2009; Nývltová-Fišáková/Šedo 2003; Šedo 2004*). Pravděpodobným důvodem pro vkládání zvířecích těl do interiérů objektů (obvykle chaty nebo pece) byly dobové představy, podle nichž zvířata sloužila jako oběti přinášené při opuštění sídel nebo při ukončování výrobních činností. V případě lokality Mušov-Neurissen však vazba na osídlené plochy není jednoznačná.

Zvláštní postavení mají situace, kdy jsou v sídlištních areálech objevovány lidské kostry. Mohly by být stopou násilí, které vrcholilo zabitím. Podrobné sledování některých objevů ale vybízí k hledání jiných interpretací. V pisateli známém případě byla u okraje hliníku z doby římské v Heroticích na Vyškovsku odkryta lidská kostra uložená v natažené poloze tak, že sklouzávala do deprese, která se tvořila v místě zasypaného objektu. U nohou kostry se nalézala kalva z koňské lebky, převrácená tak, že zuby horní čelisti směřovaly nahoru. V případě takto situované lebky nelze očekávat, že byla pouze pohozená, bylo nutné ji do odpovídající polohy záměrně uložit. Zanikající objekt, už z velké části vyplněný zásypem, nebo lépe řečeno depresí v jeho prostoru, tedy nesloužila jako smetiště – blíže neznámá symbolika spojená s uložením lidského těla a zvířecí lebky je zjevná. Připomenout lze rovněž nálezy z krátkodobého tábora v Hulíně a Pravčicích, kde se podařilo v příkopu kromě kostry psa identifikovat rovněž kostru malého dítěte (*Kalábek/Pankowská 2011*). Nálezy z Hulína a Pravčic zapadají do okruhu jednání barbarů, s velkou pravděpodobností nesouvisejí s vlastními aktivitami římského vojska.

Příkop Mušov-Neurissen IV tedy nepředstavuje zcela izolovaný objev. Neobvyklé manipulace s lidskými a zvířecími těly jsou navíc doloženy v územích, kam ve 3. století směřovaly útoky Germánů, kteří prolomili limit na horním Dunaji a Rýnu a při plenění na římském území pronikli až do dnešního Bavorska a Švýcarska. Ve studnách zkoumaných v areálu římské villy v Regensburg – Harting a Kaiseraugstu (starověké sídlo Augusta Raurica) byly nalezeny pozůstatky lidí zabitých sečnými ranami. Při antropologických analýzách se podařilo na kostech identifikovat navíc další stopy násilí (záseky na končetinách a dokonce skalpování zjištěné na lebkách žen). S extrémní krutostí byla pobíjena rovněž hospodářská zvířata, dobytčata, koně, osli nebo psi. Pro obě zmíněné lokality je uváděno, že představovaly archeologickou stopu rituálů, které provozovali příslušníci invazních skupin barbarů; kromě domácího obyvatelstva do okruhu obětí náleželi i vybraná domácí zvířata (*Burmeister 2009, 21–22; Osterhaus 1985; Schröter 1985; 2000; Schweising 2009*). V případě příkopu Mušov-Neurissen se domníváme, že po střetu dvou nepřátelských skupin barbarů byli příslušníci poražené skupiny obětováni, spolu se zvířaty, v rámci rituálu (*Šedo 2001*).

Při hledání odpovídající interpretace nálezových situací zjištěných ve třech pecích z Mušova-Neurissen můžeme akceptovat několik základních skutečností. Zvířata zjevně nepředstavovala součásti pohřbů lidí a ani nebyla stopami samostatných, zvířecích pohřbů. Skládky kostí v předpecních jámách by mohly být na první pohled zařazeny do kategorie kuchyňského odpadu, předběžná zoologická analýza však vedla k zjištění, že do prohlubní byly ukládány zpravidla různě velké části koster – před uložením tedy došlo k rozporcování těla, neproběhlo ale další dělení, jaké reprezentují nálezy z běžných sídlišť.

Bylo by možné uvažovat o tom, že odloženo bylo zkažené, nepoživatelné maso, například v situaci, kdy nějaká skupina lidí nedokázala včas spotřebovat poražené kusy, popřípadě se některá zvířata, například kvůli stáří a tuhému masu, ukázala jako nevhodná ke konzumaci.

Zvláštní pozornost si zaslouží úvaha o tom, že zvířata byla pobíjena poté, kdy byla napadena nakažlivou nemocí, popřípadě že došlo k jejich úhynu v krizové situaci. Část byla uložena do prohlubní a ponechána bez větších zásahů a dnes je reprezentují téměř celé kostry, jiné se do výplně dostaly po následném dělení na menší části. V případě nemoci by stáda zřejmě postihla stejná infekce, jaká by musela způsobovat nemoc i u lidí, těch, kteří se dostali do výplně příkopu Mušov-Neurissen IV. Záměrné usmrcení nakažených jedinců by mělo být vykonáváno se záměrem zamezit další šíření infekce. Zasazování smrtelných ran ale muselo probíhat alespoň v některých případech z nepatrné vzdálenosti (u lidí dosvědčena například dekapitace jedné z žen), a tak by se vykonavatelé takového záměru vystavovali blízkému kontaktu s osobami a zvířaty, které byly, i podle tehdy aktuálních znalostí, nositeli nakažlivé nemoci. Odpovídající jednání by z ohledem na podstupované nebezpečí bylo z tohoto pohledu značně podivné a pro akтеры extrémně riskantní.

Zvláštní oporu při hledání vhodných interpretačních možností pro nálezy v pecích nám nabízí přibližná analogie s nálezem ze Stillfriedu, z místa, kde se objevují, v prostoru hradiště z doby bronzové, nálezy římských militárií, zlomky římského zdiva a také germánské nálezy. V jedné z rozsáhlých kvadratických jam se podařilo prozkoumat neúplnou kostru koně, u něhož chyběla hlava a končetiny. Rámcové časové zařazení dovolova-

ly zlomky římských cihel a provinciální střepy rozptýlené v zásypu. Při analýze objektu byl vyloučený pohřeb, v němž by kůň představoval doplněk kostrového nebo žárového hrobu, nebyly prokázány ani znaky zvláštního pohřbu samotného zvířete. Podrobné zoologické určení umožnilo odhalit zajímavé detaily – kromě zmíněné koňské kostry (bez lebky a kostí nohou) se objevily kosti z končetin šesti bovidů, uložené v anatomické poloze (Friesinger 1972, Bauer/Wolf 1972).

Při interpretaci dospěl H. Friesinger k závěru, že nálezová situace je výsledkem rituálních jednání. Upozornil rovněž na to, že u kostry koně chyběly právě ty části těla, které se pravidelně objevují na germánských obětištích – hlava, končetiny, část páteře směřující k ocasu; obdobné manipulace přitom zjevně neodpovídají obětním praktikám, jaké byly známé v Římány ovládaném světě. Obdobné zvyky, zahrnující obětování vybraných částí koňských těl s malými vrstvami masa, jsou přitom v severněji položených částech Evropy doložené četnými nálezy, objevují se od doby bronzové až do doby stěhování národů (Friesinger 1972, 89-90; Müller-Wille 1972, 169-170).

Závěry

S odkazem na nálezy ze Stillfriedu můžeme za stopy rituálních jednání považovat nejen situaci zjištěnou v příkopu Mušov-Neurissen IV, s lidskými skelety, ale také situace v příkopu Mušov-Neurissen II a také ve třech pecích, kde se objevily pouze zvířecí kosti. K uložení v jednotlivých uvedených případech mohlo dojít v několika etapách, pravděpodobnější se ale zdá, že vše se odehrálo najednou, při události, jaká je zvažována pro příkop Mušov-Neurissen IV. Otevřeným navíc zůstává problém, zda se v době manipulací nalézala zvířata (a jejich čtené „porce“) kdekoli na povrchu terénu, anebo byly záměrně vkládány pouze tam, kde se je podařilo odkrýt, tedy do zahluobených objektů. Druhá možnost by dovoľovala závěr, že obětiny se přinášely chthonickým božstvům v místech, kde došlo k narušení povrchu Země člověkem. Není vyloučeno, že s rozptýlením zvířecích těl a jejich částí nějak souvisely i přesuny zlomků cihel – objevují se na nečekaně velkých prostorách, i tam, kam se nemohly dostat jinak, než v rámci záměrných jednání lidí podílejících se na destrukcích římských staveb.

LITERATURA

- Bauer/Wolf 1974 – K. Bauer/P. Wolf: Ein Pferdeskelett aus der römischen Kaiserzeit von Stillfried an der March, Niederösterreich. Forschungen in Stillfried I, Veröffentlichungen der Österreichisches Arbeitsgemeinschaft für Frühgeschichte IV, 1974, 91-98.
- Bálek/Šedo 1996 – M. Bálek/O. Šedo: Das frühkaiserzeitliche Lager bei Mušov – Zeugnis eines augusteischen Feldzugs ins Marchgebiet? Germania 74, 1996, 399-414.
- Beneš/Nývltová-Fišáková 2009 – Z. Beneš/M. Nývltová-Fišáková: „Pohřby psů“ na sídlištích doby římské v Čechách: současný stav poznání. In: M. Karwowski/ E. Droberjar (eds.): Archeologia Barbarzyńców 2008: Powiazania i kontakty w świecie barbarzyńskim. Materiały z IV Protohistorycznej Konferencji Sanok, 13-17 października 2008. Collectio Archaeologica Rzesowiensis, Tom. XIII. Rzeszów 2009, 531-542.
- Burmeister 2009 – S. Burmeister: Der fremde Krieger. Versuche, Motive germanischer Kriegsführung zu ergründen. In: S. Burmeister/H. Derks (Red.): 2000 Jahre Varusschlacht. Konflikt. Stuttgart 2009, 18-27.
- Friesinger 1974 – H. Friesinger: Eine römischen „Pferdebestattung“ aus Stillfried an der March. Forschungen in Stillfried I, Veröffentlichungen der Österreichisches Arbeitsgemeinschaft für Frühgeschichte IV, 1974, 88-90.
- Kalábek/Pankowská 2011 – M. Kalábek/A. Pankowská: Pohřeb dítěte v zásypu příkopu krátkodobého římského tábora u Hulína a Pravčic. Archeologie barbarů 2010. Hroby a pohřebiště Germánů mezi Labem a Dunajem. Studia archaologica Suebica. Olomouc 2011, 117-120.
- Kehne 2006 – P. Kehne: Vojenské podmanění Marobudovy říše plánované na rok 6 po Kr. Augustem a Tiberiem: válka bez boje. Arch. Rozhledy 58, 2006, 447-461.
- Komoróczy 2003 – B. Komoróczy: Římské cihly na Hradisku u Mušova. Zprávy památkové péče 63, 2003, 66-77.
- Komoróczy 2006 – B. Komoróczy: K otázce římského vojenského tábora na počátku 1. století. po Kr. u Mušova (kat. úz. Pasohlávky, Jihomoravský kraj). Kritické poznámky z pohledu římsko-provinciální archeologie. In: E. Droberjar/ M. Lutovský (eds.): Archeologie barbarů 2005. Sborník příspěvků z 1. protohistorické konference „Pozdně keltské, germánské a časně slovanské osídlení“, Kounice. 20. – 22. září 2005. Praha 2006, 155-205.
- Komoróczy 2008a – B. Komoróczy: Gab es ein frühkaiserzeitliches Militärlager in Mähren? Eine Bemerkungen zu den Baustrukturen auf der Flur Mušov-Neurissen zehn Jahre nach den Notgrabungen. In: J.-S. Kühnborn u. a.: Rom auf dem Weg nach Germanien: Geostrategie, Vormarschtrassen und Logistik. Internationales Kolloquium in Delbrück-Anreppen, 4.- 6. 11. 2004. Bodenaltertümers Westfalens 45, 2008, 103-104.
- Komoróczy 2008b – B. Komoróczy: Hradisko (Burgstall) u Mušova ve světle výzkumů v letech 1994-2007. In: E. Droberjar/B. Komoróczy/D. Vachútová (eds.): Barbarská sídliště. Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů. Archeologie barbarů 2007. Spisy Archeologického ústavu AV ČR, Brno 37. Brno 2008, 391-438.

- Komoróczy 2009a* – B. Komoróczy: Bemerkungen zu den Baustrukturen und zu der Frage des frühkaiserzeitlichen Lagers in der Flur Mušov-Neurissen. In: V. Salač/J. Bemmman (Hrsg.): Mitteleuropa zur Zeit Marbods. Tagung Rostoky u Křivoklátu, 4. – 8. 12. 2006. 19. Internationales Symposium „Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im mittleren Donauraum“. Praha – Bonn 2009, 247-289.
- Komoróczy 2009b* – B. Komoróczy: Markomannia. Der Militärschlag gegen die Markomannen und Quaden – ein archäologischer Survey. In: S. Burmeister/H. Derks (Red.): 2000 Jahre Varusschlacht. Konflikt. Stuttgart 2009, 114-125.
- Musil 1993* – J. Musil 1993: Gestempelte Ziegel vom Burgstall bei Mušov – Mähren. Arch. Austriaca 77, 1993, 89-103.
- Müller-Wille 1972* – M. Müller-Wille: Pferdegrab und Pferdeopfer im frühen Mittelalter. Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek 20-21, 1970-1971, 119-248.
- Nývltová-Fišáková/Šedo 2003* – M. Nývltová-Fišáková/O. Šedo: Kostra kočky domácí v sídlištním objektu z doby římské v trati Žleby u Vyškova na Moravě. Arch. Rozhledy 55, 2003, 517-538.
- Osterhaus 1985* – U. Osterhaus: Zwei römische Brunnen aus einer Villa rustica in Regensburg-Harting, Stadt Regensburg, Oberpfalz, Das archäologische Jahr in Bayern 1984, 1985, 115-118.
- Peške 1995* – L. Peške: Zpráva o analýze osteologických nálezů z Mušova. In: O. Šedo/ M. Bálek: Mušov 1993-1994. Nálezová zpráva. Ústav archeologické památkové péče Brno, č.j. 25/95, příloha.
- Schröter 1985* – P. Schröter: Skelettreste aus zwei römischen Brunnen von Regensburg-Harting als archäologische Belege für Menschenopfer bei den Germanen der Kaiserzeit, Stadt Regensburg, Oberpfalz, Das archäologische Jahr in Bayern 1985, 118-120.
- Schröter 2000* – P. Schröter: Anthropologie der Römerzeit. In: L. Wamser/ Ch. Flügel/ B. Ziehaus (Hrsg.): Die Römer zwischen Alpen und Nordmeer. Zivilisatorisches Erbe einer europäischen Militärmacht. Katalog-Handbuch. Rosenheim – München – Mainz 2000, 177-181.
- Schweising 2009* – M. Schweising: Die Toten im Brunnen. Regensburg-Harting: Eine anthropologische Nachuntersuchung. In: S. Burmeister/H. Derks (Red.): 2000 Jahre Varusschlacht. Konflikt. Stuttgart 2009, 290-292.
- Šedo 2001* – O. Šedo: Bemerkungen zum Grundriss des Baus mit Apsis aus dem römischen Militärlager Mušov-Neurissen I. ANODOS, Studies of Ancient World 1, 2001, 215-221.
- Šedo 2004* – O. Šedo: K výkladu nálezů koster zvířat na sídlišti z doby římské ve Vyškově. In: E. Kazdová/Z. Měřínský/ K. Šabatová (Edts.): K počtě Vladimíru Podhorskému. Přátelé a žáci k sedmdesátým narozeninám. Brno 2004, 473-478.
- Šedo 2008* – O. Šedo: A ditch with human and animal skeletons in Mušov-Neurissen. Traces of violence or of a ritual? ANODOS, Studies of Ancient World 6-7/2006-2007, 2008, 33-443.
- Tejral 1999a* – J. Tejral: Die Völkerwanderungen des 2. und 3. Jh. und ihr Niederschlag im archäologischen Befund des Mitteldonauraumes. In: J. Tejral (Hrsg.): Das mitteleuropäische Barbaricum und die Krise des römischen Weltreiches im 3. Jahrhundert. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 12. Brno 1999, 137-213.
- Tejral 1999b* – J. Tejral: Zum Stand der archäologischen Forschung über den römischen Militärischen Eingriff in Gebiete nördlich der Donau. Přehled výzkumů 1995-1996. Brno 1999, 81-164.
- Tejral 2006* – J. Tejral: Die Gießereiwerkstatt von Pasohlávky (Bez. Břeclav). Ein Beitrag zur Frage der kulturellen Fernbeziehungen nach den Markomannenkriegen. Pam. Arch. 97, 2006, 133-170.
- Tejral 2009* – J. Tejral: Das Gebiet nördlich der mittleren Donau zur Zeit Marbods. In: V. Salač/J. Bemmman (Hrsg.): Mitteleuropa zur Zeit Marbods. Tagung Rostoky u Křivoklátu, 4. – 8. 12. 2006. Anlässlich des 2000jährigen Jubiläums des römischen Feldzuges gegen Marbod. 19. Internationales Symposium „Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im Donauraum“. Praha – Bonn 2009, 149-202.

OBJEKTE MIT ZIEGELFUNDEN AUS DER GRABUNG IN DER FLUR MUŠOV – NEURISSEN

ONDREJ ŠEDO

Auf der Anhöhe Burgstall in Mušov, in dem vom römischen Heer zur Zeit der Markomannenkriege genutzten Areal, hat man im Laufe langjähriger archäologischer Ausgrabungen gemauerte Bauten freigelegt. Bei deren Destruktion wurde das Baumaterial von der einheimischen Bevölkerung weggetragen und die römischen Ziegel tauchen in Objekten der umliegenden Barbarensiedlungen auf. In dem als Mušov-Neurissen IV bezeichneten Raum, während einer Rettungsgrabung in den Jahren 1993-1994 untersucht, konnte man mehrere Stellen identifizieren, wo in Verfüllungen der römisch-kaiserzeitlichen Objekte einige Fragmente von römischen Ziegeln gefunden wurden. Zusammen mit Mörtel erschienen sie in der Verfüllung einer Lehmgrube und einer Erdhütte, die eine nicht spezifizierte Siedlungsstruktur gebildet haben. Weitere Ziegelfragmente entdeckte man in dem Graben Mušov-Neurissen IV, wo man eine Schicht mit herumgeworfenen Menschen- und Tierknochen (oder besser gesagt Tierskeletteilen) untersuchen konnte. Unvollständige Tierskelette und Tierkörperenteile erschienen ebenfalls in oberen Teilen der Verfüllung des Grabens eines kurzfristigen römischen Militärlagers, das als Mušov-Neurissen II bezeichnet wird.

Weitere Teile von Tieren waren in größeren Mengen in Verfüllungen der Schürgruben von drei Backöfen deponiert. In den Gräben und Öfen identifizierte man mehrmals Pferde, Rinder, Esel und Maultiere; andere Tierarten wurden nur ausnahmsweise belegt. Anhand der Analogien aus dem Barbaricum und aus römischen Gebieten, auf welche es die Barbareneinfälle abgezielt hatten, lässt sich erwarten, dass die Tiere (und auch Menschen) Opfer von Ritualen dargestellt haben, die von den Kriegern der Siegerseite nach Beendigung der in die Zeit nach dem Ende der Markomannenkriege fallenden Konflikte vollzogen wurden.

Ondrej Šedo

Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.

ondrej.sedo@post.cz